Gemeentebeschrijving Heythuysen

Inhoudsopgave

1 Inleiding

2 Bodemgesteldheid

3 Grondgebruik
- 3.1 Agrarisch
- 3.2 Niet-agrarisch

4 Infrastructuur
- 4.1 Wegen
- 4.2 Waterlopen
- 4.3 Spoorwegen, tramlijnen en smalsporen

5 De gemeente Heythuysen, nederzettingen
- 5.1 De nederzettingen Heythuysen, Biesstraat, Achter het Klooster, Roligt, Maxet, Leveroy
- 5.2 Verpreide bebouwing
- 5.3 Nederzettingen na 1940

6 Conclusies gemeente Heythuysen

Literatuurlijst

Kaartmateriaal

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving Heythuysen

Gemeentebeschrijving Heythuysen

1 Inleiding

1.1 Gemeente Heythuysen
p.a. Dorpsstraat 1
6093 EA Heythuysen
Provincie Limburg
Inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied
Aantal inwoners: 5381 (1-7-1989)
Oppervlakte: 29,3 km2
Nederzettingen: Heythuysen, Aan de Bergen, Biesstraat, Caluna, Heide, Hollander, Achter het Klooster, Leveroij (gedeeltelijk), Leveroijse Bergen, Maxet, Roligt (gedeeltelijk Roggel).

1.2 De gemeente Heythuysen behoort tot het inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied. Per 1-1-1991 zijn in het kader van een gemeentelijke herindeling de gemeenten Grathem, Baexem en Heythuysen samengevoegd tot de nieuwe gemeente Heythuysen. De grenzen van de nieuwe gemeente Heythuysen vallen niet geheel samen met de grenzen van de samengevoegde gemeenten; de nieuwe gemeente Heythuysen droeg gebied af aan Hunsel, Haelen, Roggel en Nederweert, maar kreeg op andere plaatsen gebied van Nederweert en Roggel toegevoegd. Aangezien Grathem en Baexem reeds vóór de gemeentelijke herindeling beschreven en geïnventariseerd werden, wordt bij de inventarisatie van Heythuysen de oude bestuursindeling als uitgangspunt genomen. De inhoud van paragraaf 1.1 is hieraan aangepast.
De (oude) gemeente Heythuysen werd in het westen begrensd door de gemeente Nederweert, in het noorden door Meijel en in het oosten door Roggel (deze drie gemeenten behoren alle ook tot het inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied). De aangrenzende gemeenten in het zuiden waren Baexem en Haelen, beide behorend tot het inventarisatiegebied Midden-Limburg.
De gemeentegrenzen van de (oude) gemeente Heythuysen zijn in de periode van 1850 tot 1940 niet gewijzigd.

2 Bodemgesteldheid

2.1 Het grondgebied van de gemeente Heythuysen omvat van noord naar zuid een maximale afstand van ruim 8,5 km, van west naar oost is dat bijna 6 km.
Binnen de gemeentegrenzen zijn twee bodemtypen te onderscheiden: hogere en lagere zandgrondgebieden.
Globaal gezien zijn de hogere zandgronden in het zuiden en oosten gelokaliseerd, de lagere zandgronden in het noorden en westen van het grondgebied van de gemeente.
De hogere zandgronden herbergen verschillende gebieden: langs de hele zuidgrens van de gemeente strekt zich een beekdal uit, noordelijk daarvan treft men een strook oud-bouwlandgebieden aan van circa 1,5 km breedte. Alleen in de meest oostelijke hoek bevat die strook geen oud-bouwlandgebieden, maar vlakkere stuifzandachtige gebieden en een zeer klein gebied met stuifzandheuvels.
Alle grond ten noorden van deze 1,5 km brede strook bestaat uit lager zandgrondgebied, dat nog maar één keer wordt onderbroken door een band hogere zandgrond (een band van circa 1 km breedte van het zuidwesten naar het noordoosten, bestaande uit vlakkere stuifzandachtige gebieden).
De lagere zandgronden bestaan uit middellage zandgebieden en slenken en laagtes. Van noord naar zuid zijn (west-oost-gerichte) stroken te zien, die afwisselend bestaan uit middellage zandgebieden en uit slenken en laagtes.

Uit oogpunt van natuurwaarden dragen grote delen in het noorden en oosten van de gemeente Heythuysen het predikaat 'waardevol' en een klein gebied in het noorden is zelfs gekwalificeerd als 'zeer waardevol'.

Het grondgebied van de gemeente Heythuysen ligt tussen circa 27 en 32 meter boven N.A.P. en watert af in de richting van de Maas.

3 Bodemgebruik

3.1 Agrarisch

De gemeente Heythuysen behoort samen met de gemeenten Meijel, Helden, Maasbree, Roggel, Nederweert en Weert tot de zogenaamde zuidelijke Peel. De agrarische sector was immer sterk vertegenwoordigd in deze streek, ook in Heythuysen. Ook in de periode van 1850 tot 1940 stond het bodemgebruik van Heythuysen grotendeels in het teken van agrarische activiteiten. Nadere beschouwing aan de hand van kaartmateriaal uit het begin van de negentiende eeuw, 1866, 1934 en 1982 moge de ontwikkeling in de agrarische sector illustreren.

De Tranchotkaarten geven een goed beeld van de situatie omstreeks 1815.
Het noordelijk deel onderscheidde zich in grote mate van het zuidelijke, doordat het noorden uit vrijwel onbewoonde, woeste gronden bestond, terwijl in het zuiden bewoonde, ontgonnen gebieden lagen.
Het zuidelijk deel is nader te specificeren als een gebied van 2,5 km breedte in het westen tot 1 km breedte in het oosten. Een centraal gelegen west-oostgerichte strook van de kern Leveroy tot de kern Biesstraat bestond uit vrij grote percelen akkerland. In het zuiden werd de centrale strook begrensd door de beekbedding, bestaande uit kleine percelen weiland en in het noorden werd de strook begrensd door een brede zoom (de huidige kernen Maxet, Achter het Klooster en Roligt omvattende) die een gefragmenteerd beeld toonde van kleine percelen weiland en akkerland.
Percelen akkerland met fruitbomen waren op drie plaatsen te vinden: in de meest oostelijke hoek van de gemeente (waar overigens ook nog een heidegebied lag), tussen de weilanden en in het overgangsgebied van ontgonnen naar woeste gronden.
Het noordelijk deel van de gemeente Heyhuysen -dat de huidige kernen Aan de Bergen, Heide, Hollander en Caluna omvatte- bestond uit heide, veengebieden en broekbos-gebieden. Er waren tal van meertjes en vennen. De enige tekenen van mensenhand waren enkele tussen de veen- en heidegebieden aangelegde percelen akkerland in het oosten.

Hoe het grondgebruik in de loop der tijd is veranderd, is onder andere af te lezen uit tabel 1 (afkomstig uit J. Jansen, 1988).

Tabel 1 Bodemgebruik in de gemeente Heythuysen
Oppervlakte in ha.

JAAR	AKKERLAND	HOOILAND	BOSSEN	WOESTE GRONDEN
1850-'59	585	200	219	1418
1870-'79	687	200	266	1672
1890-'99	700	250	308	1649
1900-'09	721	250	450	1486
1910-'14	869	252	1001	785

In 1850 werd 1418 ha van het grondegebied van Heythuysen in beslag genomen door woeste grond; dit was circa 50% van de hele oppervlakte. In de periode van 1890 tot 1914 werd de hoeveelheid woeste grond teruggedrongen tot ongeveer de helft, waarbij opvalt dat vooral vanaf de eeuwwisseling de bebossingsactiviteiten een hoge vlucht namen. Het bosareaal nam in de periode van 1900 tot 1914 toe met meer dan 100%.
Voor deze ontwikkelingen waren een aantal oorzaken aan te wijzen:
- door de toepassing van nieuwe technieken (bijvoorbeeld drainage) en vooral door de verbreiding van kunstmest werd cultivering van onontgonnen gronden mogelijk en rendabel gemaakt en
- het omzetten van woeste grond in bos werd ook in Heythuysen door de overheid gestimuleerd door middel van subsidies, omdat de vraag naar hout, dankzij de groeiende mijnbouw, sterk was toegenomen.
- Bovendien gingen naast particulieren en gemeenten ook bovenlokale organisaties zich actief bezighouden met ontginningen, zoals de Heidemaatschappij.

Het areaal akkerland werd in de periode van 1850 tot 1914 met bijna 30% vergroot. Aanvankelijk werden veel verschillende gewassen op de akkers verbouwd, maar allengs werd het akkerland voornamelijk gebruikt voor de gewassen rogge, aardappelen en haver. De bodem van de gemeente bestond volledig uit zandgrond. Zandgrond was doorgaans niet zo rijk aan humus en minder geschikt voor gewassen die veel vocht vereisten; rogge en aardappelen waren dan de aangewezen produkten. In Heythuysen, maar ook in de gemeenten Weert en Nederweert, werd naast rogge en aardappelen een aanzienlijke hoeveelheid haver verbouwd. Heythuysen, Weert en Nederweert vormden samen het gebied van de voedergewassen. Haver diende als veevoer en een grote haverproduktie duidde op een grote veestapel.
De sectoren akkerbouw en veeteelt hingen van oorsprong sterk samen. Een deel van de cultuurgrond moest altijd tot grasland voor het vee worden bestemd, omdat de agrarische bedrijven voor hun mestvoorziening waren aangewezen op de veestapel. De agrarische bedrijven op de zandgronden waren daarom vanouds gemengde bedrijven (akkerbouw en veeteelt).

De resultaten van de hierboven geschetste ontwikkelingen zijn zichtbaar op de topografische kaarten van 1934. In het zuidelijk deel van de gemeente is het bodemgebruik niet onherkenbaar veranderd: van west naar oost waren op de oud-bouwlandgebieden (rond de kernen Leveroij, Maxet, Achter het Klooster, Roligt, Heythuysen, Biesstraat) nog steeds de percelen akkerland en weiland gesitueerd, hoewel die percelen over het algemeen erg klein waren en onregelmatig verspreid lagen.
De meest oostelijke hoek, waar op de Tranchotkaart nog heide en akkerland met fruitbomen waren te zien, werd in 1934 helemaal in beslag genomen door naaldbossen.
Vrijwel alle akkers met fruitbomen waren verdwenen en vervangen door gebieden met loofhout (vooral rond de kernen Leveroijse Bergen en Aan de Bergen).

Naar het noorden waren de veen- en heidegebieden helemaal teruggedrongen; slechts een klein gebied in het noordwesten (op de kaarten van 1934 aangegeven met de namen Leegde, Koulengat, Visschensteert, Hooge Peel en Zwarte Peel) en een hoekje in de meest noordwestelijke punt van de gemeente (Groot Moes en Klein Moes) getuigden nog van de veenheidegebieden uit het verleden.

In het noordelijk deel van de gemeente waren grote naaldhoutbossen aangeplant en op de gecultiveerde gronden van het zuidelijk deel richting noordwesten lagen percelen akkerland, weiland en lagere, nattere graslanden. Deze jongere kavels lagen in een lineair patroon.
In 1934 was er nog sprake van een vrij ongunstige bedrijfsverkaveling: de meeste akkers (vooral die in het zuidelijk deel) lagen oneconomisch verspreid en veelal kleine kavels van diverse gebruikers lagen doorelkaar. Na de tweede wereldoorlog kwam daar gedeeltelijk verandering in, want tussen 1949 en 1962 werd door de Heidemaatschappij de ruilverkaveling Ospelse Peel gerealiseerd. Deze betrof een gebied ter grootte van 4596 ha, verspreid over het grondgebied van de gemeenten Nederweert, Meijel en Heythuysen.

Het huidige bodemgebruik in de gemeente Heythuysen is te bestuderen aan de hand van het streekplan van Noord- en Midden-Limburg (1982). Op de oud-bouwlandgebieden treft men velden met rand- en verspreide bebouwing aan. Ten zuiden van de oud-bouwlandgebieden liggen de beekdalen die slechts geschikt zijn voor vochtige weilanden en broekbosgebieden.
In het midden en noorden van de gemeente herbergen de vlakkere stuifzandachtige gebieden naaldbossen en kleinschalige en grootschalige landbouwgebieden. Naaldbos is ook te vinden in de meest zuidoostelijke hoek van de gemeente.
Op de middellage zandgebieden in het noorden en westen van de gemeente zijn gemengde bossen aangeplant en zijn landbouwgebieden (waaronder ook grootschalige) gerealiseerd. De slenken en laagtes die tussen de middellage zandgebieden liggen, worden in beslag genomen door nattere weilanden en broekbosgebieden.

3.2 Niet-agrarisch

Hout

De bosbouw/houtteelt moet gezien de oppervlakte aan bossen niet onbelangrijk zijn geweest, maar niettegenstaande deze constatering wordt nergens gewag gemaakt van enige aanwezigheid van houtverwerkende industrie, zoals bijvoorbeeld houtzagerijen. Het gekapte hout ten behoeve van de mijnbouw werd waarschijnlijk direct getransporteerd naar de mijnen in België en later ook naar die in Zuid-Limburg.

4 Infrastructuur

4.1 Wegen

Aan de hand van de Tranchotkaarten (1803-1820) kan de toestand van het vroeg 19de eeuwse wegennet op het grondgebied van de gemeente Heythuysen bestudeerd worden.
Alle wegen waren onverhard.
De enige duidelijk te onderscheiden interlokale verbinding was een oost-westverbinding die vanuit Neer (gemeente Roggel), via de kernen Heythuysen en Leveroy zijn traject vervolgde op het grondgebied van de gemeente Nederweert. Vanuit de oost-westverbinding liepen kleinere binnenwegen naar de percelen akker- en weiland in het zuiden en noorden. Naarmate men meer noordelijk kwam, vertakten de binnenwegen zich tot steeds meer doorelkaar lopende paden en karresporen. Deze leidden naar de sporadische boerderijen en percelen akkerland of ze liepen kriskras doorelkaar door de heidegebieden en eindigden in de moerassige veen- en broekbosgebieden.
Twee andere nog te onderscheiden interlokale verbindingen waren een weg van Heythuysen naar Baexem (in het zuiden) en in het noordoosten leidde een kleine binnenweg naar Roggel.

Op de Kuyperkaart (1866) is te zien dat de wegen omstreeks 1866 nog steeds alle onverhard waren, maar de interlokale verbindingen naar Baexem en Roggel waren al wat verbeterd. Ook naar Haelen en Nunhem waren de verbindingspaden verbeterd tot onverharde, maar toch redelijk begaanbare binnenwegen. Langs de oostelijke gemeentegrens strekte zich een onverharde weg uit die doorliep op het grondgebied van de gemeente Meijel (via de Roggelsedijk naar Meijel).
In het noordelijk deel had de wirwar van paden en karresporen plaats gemaakt voor een lineair stelsel van binnenwegen. Enerzijds werd hierdoor het veen- en heidegebied beter ontsloten, anderzijds waren de verspreidliggende boerderijen beter bereikbaar geworden.

Opvallend op de topografische kaarten van 1934 is de concentratie van duidelijk verbeterde infrastructuur in het zuidelijk deel van de gemeente. Er waren vier belangrijke verharde interlokale verbindingen te onderscheiden: naar het westen de weg naar Leveroij, in het zuidwesten de weg naar Baexem, in het zuidoosten de weg naar Horn en in het noordoosten de weg naar Roggel. De laatste twee behoorden tot de provinciale weg van Roermond naar Meijel.
In de kern Heythuysen kwamen alle verharde wegen samen.
De weg van Roermond liep via Biesstraat, Dorpsstraat, Walk verder in noordelijke richting naar Roggel en Meijel.
De west-oostverbinding betrof de Leveroijseweg die overging in de Kloosterstraat en Dorpsstraat en daar uitkwam bij de noord-zuidverbinding Meijel-Roermond. Vanuit Baexem liep de verharde weg over de Stationsstraat naar de Dorpsstraat om daar ook de link met de noord-zuidverbinding te vormen.

Gedeeltelijk verharde wegen liepen van de Dorpsstraat naar het noorden, via de Vlasstraat tot aan de Spaanse Baan (kern Aan de Bergen) en vanuit de Dorpsstraat naar het noordoosten, via de Sint Antoniusstraat tot aan de St. Antoniusmolen.
Parallel aan de Dorpsstraat was nog een stuk weg verhard (de Notaris Ruttenlaan) en ook de weg tot aan de dependance van het Sint Elisabethklooster was verhard.
Verder noordelijk vertoonde het wegennet een lineair patroon van smalle onverharde wegen.

4.2 Waterlopen

De belangrijkste waterlopen op het grondgebied van de gemeente Heythuysen zijn de Noordervaart, de Tungelroyse beek en de Bevelandsebeek.

De resterende waterlopen zijn alle kunstmatig aangelegde en naamloze waterlopen ter ontwatering van de nattere gronden in het westen en noorden van de gemeente. De gemeente Heythuysen ressorteert onder het Waterschap Midden-Limburg.

Voor de infrastructuur is alleen de kunstmatig aangelegde Noordervaart van belang.
De noordwestelijke punt van het grondgebied van de gemeente Heythuysen werd doorsneden door de Noordervaart (sinds de gemeentelijke herindeling van 1-1-1991 ligt de gemeentegrens langs de Noordervaart; het gebied ten noordwesten van de vaart werd bij de gemeente Nederweert gevoegd).
De Noordervaart is het uiteindelijke resultaat van het zogenaamde Canal du Nord. Dit kanaal was een deel van de nooit voltooide, door Napoleon geprojecteerde, Schelde-Rijnverbinding die bij Venlo de Maas zou moeten snijden. De gerealiseerde Noordervaart is een 15 km lang zijkanaal van de Zuid-Willemsvaart geworden, dat loopt van Nederweert tot Beringe (gemeente Helden). In 1853 werd besloten de vaart bevaarbaar te maken voor schepen tot 300 ton met een maximale diepgang van 1.65 meter. De oorspronkelijke bedoeling het kanaal door te trekken tot Venlo c.q. de Maas is dus nooit werkelijkheid geworden. Via de Zuid-Willemsvaart en het Kanaal van Wessem naar Nederweert sluit de Noordervaart wél aan op de Maas.
Vroeger was de Noordervaart van aanzienlijk belang voor de scheepvaart: enerzijds konden turfschepen hun lading vanuit de Peel naar de gemeenten Helden, Heythuysen of Nederweert vervoeren, anderzijds konden deze gebieden bereikt worden door schepen van de Zuid-Willemsvaart of het Kanaal van Wessem naar Nederweert.

De in België ontspringende Tungelroyse beek vormt voor een deel de grens met het inventarisatiegebied Midden-Limburg en stroomt van west naar oost door het zuidelijk deel van het Limburgs Peelgebied. Vrijwel de gehele zuidgrens van de gemeente Heythuysen viel samen met de Tungelroyse beek.

De beek droeg verschillende namen bij het passeren van verschillende plaatsen, onder andere de namen Leveroyse beek, Molenbeek, Heythuyser Beek, Neerbeek. Op het grondgebied van Heythuysen heette de beek Molenbeek en Heythuyserbeek, maar tegenwoordig houdt men liever de oorspronkelijke naam Tungelroyse beek aan.
In 1868 werd het Waterschap het Land van Weert opgericht, dat de Tungelroyse beek verbeterde op, naar men destijds meende, afdoende wijze.

De drooglegging van honderden hectares plassen en veengronden -die voordien als waterberging dienden- veroorzaakte echter een drievoudige waterafvoer van de beek, hetgeen leidde tot een aanzienlijke water-overlast in de benedenloop. Om dit euvel te verhelpen werd in 1903 het Waterschap uitgebreid tot het stroomgebied van alle beken die op Limburgs grondgebied op de Tungelroyse beek loosden. Dit waterschap kreeg in 1903 de naam Waterschap van Midden-Limburg.

De Bevelandsebeek scheidt het zuidelijk deel van de gemeente Heythuysen van het noordelijk deel. Deze beek ontspringt in het centrumgebied van de gemeente en stroomt oostwaarts. Op Roggels grondgebied komen de Bevelandsebeek en de Roggelse Beek samen en stromen verder oostwaarts onder de naam Zelserbeek, die op zijn beurt ten noorden van Nunhem in de Tungelroyse Beek (daar Neerbeek geheten) stroomt.

4.3 Spoorwegen, tramlijnen en smalsporen

Van 1918 tot 1930 lag Heythuysen aan het traject van een tramlijn. Plannen om Midden-Limburg per tram met Noord-Brabant te verbinden bestonden reeds vanaf 1898; in dat jaar werd concessie gevraagd voor het oprichten van de Brabants-Limburgse Buurtspoorweg Maatschappij ten behoeve van een 79 km lange tramlijn van Eindhoven naar Roosteren. Het is er nooit van gekomen; delen ervan werden wél gerealiseerd.
Zo werd een 35 km lang baanvak tussen Horn en Deurne aangelegd; de tramlijn Horn-Deurne splitste zich in Horn van de stamlijn af. In vier etappes en ruim twintig jaar later werd de lijn door de CLS (Centrale Limburgse Spoorweg (Stoomtramweg) Maatschappij) geopend: 25-1-1918 werd het eerste baanvak Horn-Baexem-Heythuysen-Roggel geopend. In 1921 nam de LTM (Limburgse Tramlijn Maatschappij) de CLS over. De tramlijn van Horn naar Deurne was echter geen succes en werd wegens gebrek aan passagiers in mei 1931 gesloten. In augustus 1933 werd de verbinding gedeeltelijk hersteld door de LTM-buslijn tussen Horn en Meijel.

5 De gemeente Heythuysen, nederzettingen

5.1 De nederzettingen Heythuysen, Biesstraat, Achter het Klooster, Roligt, Maxet, Leveroy

De belangrijkste kern in deze strook was Heythuysen. In de vroeg 19de eeuw was dit een lineaire nederzetting met ca. 40 bebouwingseenheden. De bebouwing lag voornamelijk langs de Kloosterstraat en de in het verlengde daarvan gelegen Dorpsstraat. Deze straten maakten deel uit van de west-oostelijk gerichte weg, die de kernen Leveroy, Heythuysen en Neer (gemeente Roggel) verbond.
Het kerkplein in de kern Heythuysen had een driehoekige vorm. Deze aanlegvorm was kenschetsend voor een oude Kempische brink, de plaats van waaruit de herder met het vee van de buurt naar de gemeenschappelijke wei vertrok. De kerk van Heythuysen, de St. Nicolaaskerk, dateert uit de middeleeuwen (het priesterkoor stamt uit 1504), maar de voorste twee traveeën en de toren werden gebouwd in 1847. In 1927 werden de zijbeuken iets vergroot onder leiding van de Roermondse architect C. Franssen.
Vanuit het kerkplein liep een weg naar de meer zuidelijk gelegen nederzetting Biesstraat, die ca. 20 bebouwingseenheden bevatte.
Oostelijk van Heythuysen, langs de weg van Leveroy naar Neer lag de bebouwing (ca. 20 eenheden) van Walk, een kern die tegenwoordig ressorteert onder de kern Heythuysen. Westelijk van Heythuysen lag langs een aftakking van de verbindingsweg de bebouwing van de nederzetting die later Achter het Klooster werd genoemd en destijds bestond uit ca. 10 bebouwingseenheden rond het Klooster St. Elisabeth. In 1835 werd dit klooster, beter bekend als De Kreppel, gesticht door de Congregatie der Zusters Fransciscanessen. De gemeente Heythuysen was de bakermat van deze congregatie, gesticht door Catharina Dahmen in 1835. In de periode van 1835 tot 1935 werden meer dan 200 huizen gesticht over de hele wereld. In de gemeente Heythuysen verscheen in 1899 aan de Dorpsstraat het Klooster St. Magdalena, in 1930 verscheen aan de Stationsstraat het Klooster van de Heilige Geest, waarin tegenwoordig de Witte Paters van St. Charles gehuisvest zijn.
Roligt, ten noorden van de kern Heythuysen gelegen (en vanaf 1-1-1991 behorend tot de gemeente Roggel) omvatte ca. 10 bebouwingseenheden.
Maxet, in het westen van de gemeente, bestond in de vroeg 19de eeuw uit ca. 15 bebouwingseenheden. De meest westelijk gelegen kern was Leveroy (die vanaf 1-1-1991 tot de gemeente Nederweert behoort) en herbergde ca. 20 bebouwingseenheden.

Vander Maelen schreef in 1835 dat de gemeente Heythuysen in die tijd 1248 inwoners had en een bebouwing van 217 huizen, een kerk en een lagere school. Er waren de gebruikelijke bedrijfjes gevestigd, die hun bestaan dankten aan de plaatselijke afzetmarkt.
Vanaf de middeleeuwen was de kern Heythuysen een handelsplaatsje. De toename van de welvaart in de loop der eeuwen resulteerde onder andere in de naam "Klein Paries", zoals Heythuysenaren hun dorp gingen noemen. In 1835 waren er drie herbergen/brouwerijen aan de Dorpsstraat, die in 1907 nog in gebruik waren.

In datzelfde jaar waren er in de Dorpsstraat 15 café's gevestigd. In 1913 was er nog één brouwerij in gebruik.
Verder waren er in 1835 twee leerlooierijen, een ververij en een stijfselfabriek gevestigd.
Van de vesrcheidene molens die Heythuysen in het verleden rijk was, is de in 1875 gebouwde St. Antoniusmolen de enig overgeblevene. Van de in 1902 gebouwde molen van Van de Eertweg aan de Kloosterstraat, die in 1944 door de Duitsers werd opgeblazen, is alleen het molenaarshuis over.
Wat zuivelfabriekjes betreft, kan vermeld worden dat in 1907 de stoomboterfabriek "St. Antonius" werd gebouwd. Tot die tijd lagen er in Heythuysen vier 'fuuskes', namelijk Theelen-hof (later Van Horne, Maxet), Op Wiesene (St. Jozefhoeve, Vlasstraat), Bie Fuus-Katrien (later Steegmans-Van Laer) en Geuyen (M. Linssen, Biesstraat).
De 19de eeuw kende diverse belangrijke orgelmakerijen in Limburg en ook Heythuysen had een orgelmakerij, namelijk die van Verschueren. In 1891 begon Leon Verschueren een werkplaats voor orgelpijpen, hetgeen het begin betekende van de firma Verschueren. De tijd van oprichting was goed gekozen. Vooral na 1890 werden grote orgels gebouwd met vele registers. Rond 1900 werd het eerste complete orgel gebouwd. In 1931 waren elf personen in het bedrijf werkzaam, in 1940 was dit aantal gestegen tot 38.
Ook dient de Heythuysense fabrikant C. Cillekens even genoemd te worden. Hoewel de metaalindustrie op het platteland niet groot was, hield deze fabrikant zich op min of meer grote schaal bezigh met het maken en verbeteren van landbouwwerktuigen.

De ontwikkelingen in de periode van 1850 tot 1940 hadden een toename van bevolking en bebouwing tot gevolg. De bevolking groeide in de periode van 1850 tot 1940 van ca. 1350 tot ca. 2630 inwoners. De bebouwingstoename kwam tot uitdrukking in verdichting van reeds bestaande structuren en op sommige plaatsen vond uitbreiding plaats.

Op de topografische kaarten van 1934 is een en ander zichtbaar. De bebouwing in de kernen Heythuysen, Biesstraat en Achter het Klooster was langs de bestaande straten verdicht en langs de wegen vanuit de kern Heythuysen naar het noorden en zuiden was de bebouwing uitgebreid. De lineaire structuur van de kern Heythuysen bleef overigens nog goed herkenbaar. In 1924 werd het nieuwe rooms-katholieke kerkhof in gebruik genomen. Het kerkhof was gesitueerd aan de St. Antoniusstraat (de straat die van de Dorpsstraat naar de St. Antoniusmolen in het noorden voerde). Het kerkplein, in het midden van de kern Heythuysen, heeft door de eeuwen heen zijn oorspronkelijke driehoekige vorm behouden.
Van de tramlijn uit de twintiger jaren resteren geen overblijfselen meer; alleen de namen van enkele straten herinneren aan het tramverleden van Heythuysen, zoals de Trambaan en de Stationsstraat.

5.2 Verspreide bebouwing

De latere nederzettingen in het noordelijk deel van de gemeente, Aan de Bergen, Leveroyse Bergen, Heide, Hollander en Caluna bestonden nog niet in de vroeg 19de eeuw. Het gebied Aan de Bergen herbergde slechts fruitboomgaarden, de rest van het noorden bestond uit onbewoonde veen- en heidegronden.

Rond 1867 verschenen, zoals op de Kuyperkaart is te zien, ten noorden van Achter het Klooster ca. 10 zeer verspreid liggende bebouwingseenheden in het gebied dat later werd aangeduid met de namen Aan de Bergen en Heide. De Kuyper-kaart uit ca. 1866 toont deze situatie.
In 1934 zijn in het noorden van de gemeente nog meer nieuwe bebouwingseenheden verschenen in de ontgonnen gebieden, met name in de nederzettingen Caluna, Hollander, Heide, Aan de Bergen en Leveroyse Bergen.

5.3 Nederzettingen na 1940

De grootste bevolkingstoename vond plaats in de periode van 1945 tot 1990. De bevolking groeide van ca. 2630 tot 5831 inwoners. Deze groei had een aantal nieuwbouwwijken tot gevolg. Deze zijn gesitueerd in het gebied ten zuiden van de kern Heythuysen (het gebied wordt omsloten door de provinciale weg van Roermond naar Meijel in het oosten, de gemeentegrens in het zuiden, de weg van Baexem naar Heythuysen in het westen en de Oude Trambaan in het noorden).
De kleinere kernen in het noorden van de gemeente zijn slechts in geringe mate gegroeid. Typisch zijn wel de nieuw verschenen, grote agrarische bedrijfsgebouwen.
In het noordoosten van de gemeente bevindt zich jeugdcentrum "De Widdonck". Het centrum uit een aantal na-oorlogse gebouwen, maar deze zijn gerealiseerd op de plaats waar in 1861 de Broeders van de Heibloem zich vestigden, die na enige tijd een tehuis stichtten voor moeilijk opvoedbare jongens. Sinds de gemeentelijke herindeling van 1-1-1991 behoort "De Widdonck" tot Roggels grondgebied.
De huidige gemeente Heythuysen kan gekaraktiseerd worden als een agrarische gemeenschap met daarnaast een aanzienlijke woonfunctie voor forensen.

6 Conclusies gemeente Heythuysen

6.1 Ter afronding van de inventarisatie van de gemeente Heythuysen dienen de volgende opmerkingen te worden gemaakt. De gemeente Heythuysen heeft in de periode van 1850 tot 1940 een groei doorgemaakt, die gekarakteriseerd wordt door voornamelijk verdichting van de bebouwing langs de bestaande wegen. Het geven van een stedebouwkundige typologie is daarom niet relevant.
Het totale aantal geïnventariseerde objecten in de gemeente Heythuysen bedraagt ca. 90. Eind 1944 heeft Heythuysen enige oorlogsschade geleden.

6.2 De in het kader van het MIP geïnventariseerde bebouwing bevindt zich voornamelijk in de kern Heythuysen, met name langs de oude doorgaande wegen. In noord-zuidrichting zijn dat de St. Antoniusstraat, Biesstraat, Vlasstraat en Stationsstraat, in oost-westrichting zijn dat de Walk, Dorpstraat, Kloosterstraat en Aan de Kreppel.

Aparte vermelding verdient de Dorpstraat die, ondanks latere invullingen en enkele sloopactiviteiten, een rustiek karakter heeft behouden door de aanwezigheid van 18de eeuwse bebouwing, het driehoekige dorpsplein en een aanzienlijk aantal 19de eeuwse panden met rijke ornamentering.
Aan de Dorpstraat zijn de volgende panden van belang: het late 19de eeuwse pand met gestucte gevel in eclectische stijl (nr. 85-85A), het oude raadhuis in traditionele stijl uit begin 20ste eeuw (nr. 98), het pand van orgelbouwer Verschueren uit 1865 (nr. 102), het pand (nr. 122-134) met neo-renaissance-elementen uit begin 20ste eeuw en de 19de eeuwse kerkhofkapel in neo-classicistische stijl (bij nr. 120, is reeds beschermd rijksmonument).

Verder verdienen de volgende objecten nadere aandacht: het H. Geest-klooster in sober traditionele stijl uit 1930 Op de Bos (nr. 2), de hofboerderij met groot woonhuis uit ca. 1935 aan de Scheijvenhofweg (nr. 10), het diverse malen verbouwde klooster "St. Elisabeth" aan de Kreppel (nr. 1), de school aan de Notaris Ruttenlaan (nr. 17)) uit ca. 1936, het voormalige woonhuis met elementen van neo-renaissance van dokter Smits aan de Biesstraat (nr. 13) uit 1898, het voormalige molenaarshuis aan de Kloosterstraat (nr. 66-66A) uit 1902, de achthoekige kapel aan de St. Antoniusstraat in neo-romaanse stijl uit ca. 1900 en de beltkorenmolen St. Anthonis aan de St. Antoniusstraat uit 1875 (is reeds beschermd rijksmonument).

Literatuurlijst

Deus Providebit. De Congregatie van Heythuysen 1835-1935, gedenkboek samengesteld door enige zusters der congregatie, Heythuysen, 1935.

Dilling, K., De Peelstreek. Een Nederlandsch gebied voor landsverhuizing en voedselproductie, Typ. Electrische Drukkerij "VADA", Wageningen, ca. 1920.

Heythuysen in oude en nieuwe foto's, Drukkerij Beijnsberger, Heythuysen, ca. 1975 (?).

Honderd jaar L'Union in Heythuysen 1886-1986, Heythuysen, 1986.

Honderd jaar Schutterij St. Nicolaas Heythuysen, 1881-1981, Heythuysen, 1981.

Jansen, J.H.M., "Van lokale markt tot internationale handel. De commercialisatie van de landbouw in Heythuysen, 1850-1914" in Studies over de Sociaal Economische Geschiedenis van Limburg, 33ste jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1988.

Kuyper, J., Gemeente-atlas van Limburg, De Lijster Uitgeverij, Maasbree, 1981.

Leideritz, W.J.M., 'De stoomtrams van Noord-Brabant en Limburg', Trams en Tramlijnen, Uitgevers Wyt, Rotterdam, 1972.

Lijst der Nederlandse gemeenten, 's Gravenhage, 1988.

Linssen, G.C.P., Verandering en verschuiving. Industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden-en Noord-Limburg 1839-1914, Tilburg, 1969.

Molens in Limburg. Bijlage, behorende bij het verslag over de toestand der Waterstaatswerken c.a., onder beheer of toezicht van de provincie Limburg over het jaar 1957, Provinciale Waterstaat in Limburg, Uitgeverij Fa. Boosten & Stols, Maastricht, 1957

Philips, J.F.R., J.C.G.M. Jansen en Th.J.A.H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914, Van Gorcum, Assen, 1965.

Reijnen, H.H.J., Heythuysen in oude ansichten, Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1973.

Reijnen, H.H.J. en E. Boere, "De Molens van Heythuysen", bijlage van Moleninformatie, jg.3, nr.1, januari 1974.

Streekplan Noord- en Midden-Limburg, 3 dln, S.L., 1982.

Vander Maelen, Ph., Dictionnaire Géographique du Limbourg, Van Gorcum, Assen, 1978.

Kaartmateriaal

Tranchotkaart no. 38 Heythuysen (1803-1820) en no. 39 Swalmen
Schaal 1: 25.000

Kuyperkaart der gemeente Heythuysen, 1866
Schaal 1: 50.000

Topografische kaarten, 1934
Schaal 1: 25.000
no. 726 Nederweert
no. 727 Helden
no. 738 Baexem
no. 739 Buggenum

Kaart Provincie limburg, regio Noord-Limburg, 1982

Streekplan Noord- en Midden-Limburg, 1982
Kaart 2: Natuur en Landschap
Schaal 1: 100.000

Kaart gemeente Heythuysen
Provinciale Planologische Dienst 1982
Schaal 1: 10.000

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving van Heythuysen

I De huidige gemeente Heythuysen

II a De gemeente Heythuysen in het begin van de negentiende eeuw, westelijk deel
b idem, oostelijk deel

III De gemeente Heythuysen, 1866

IV a-d De gemeente Heythuysen in 1934

V De bebouwing van de gemeente Heythuysen in 1982
a De kernen Heythuysen, Biesstraat, Achter het Klooster
b De kern Leveroij, Leveroijse Bergen, Maxet, Achter het Klooster

He

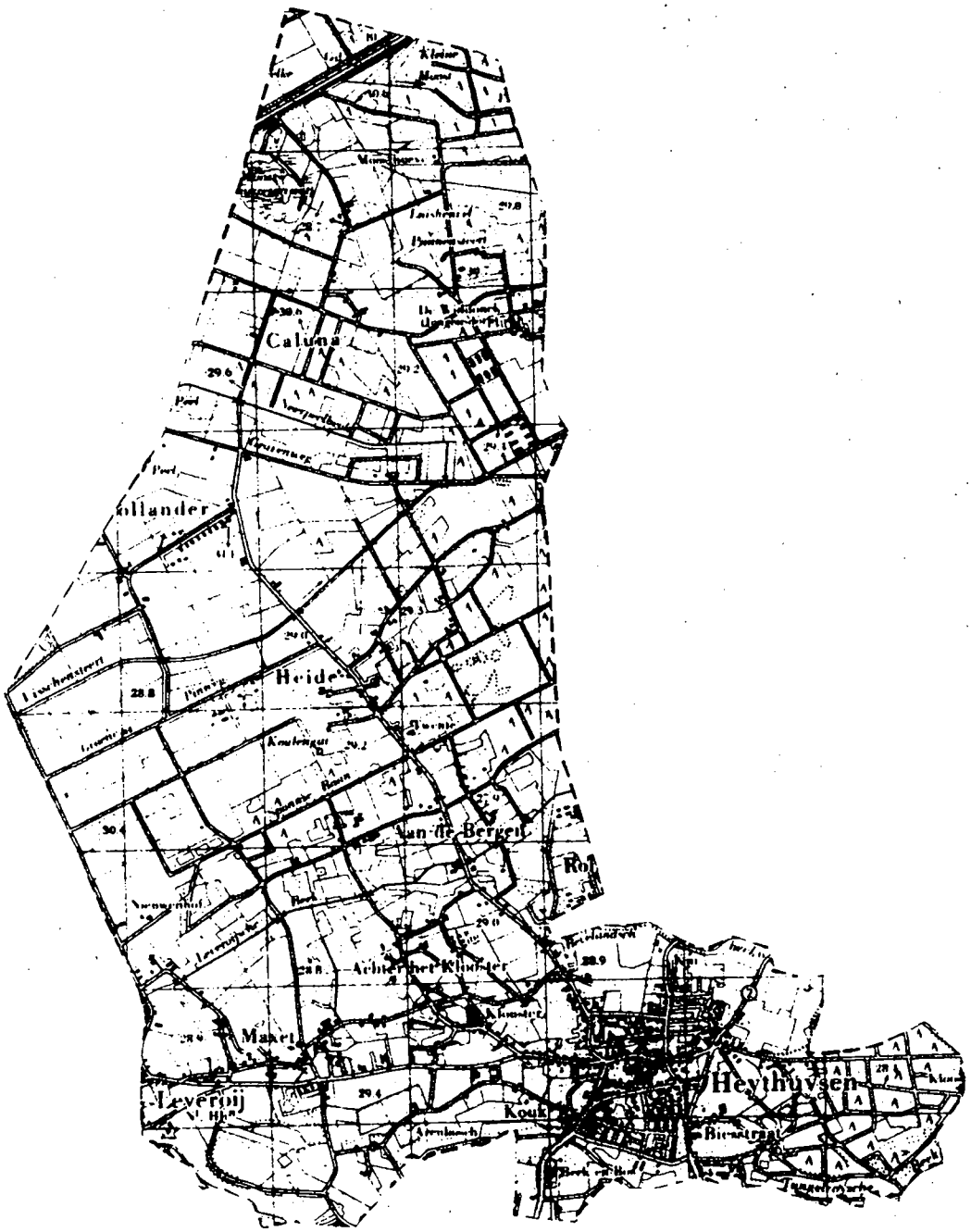

I

Heythuysen 1901
Topkaart 8.

II A 10.

Neeve
Peel
Brock
Gasselt
Asselsche Broede
Kerkem
Heydse
Bruck
Kolijn
Heythuysen
Walek
Vlasroot
de Kouk
Bierstraat
Maxel
Dijcroos
Tivelenstiock
Heythuysen moot

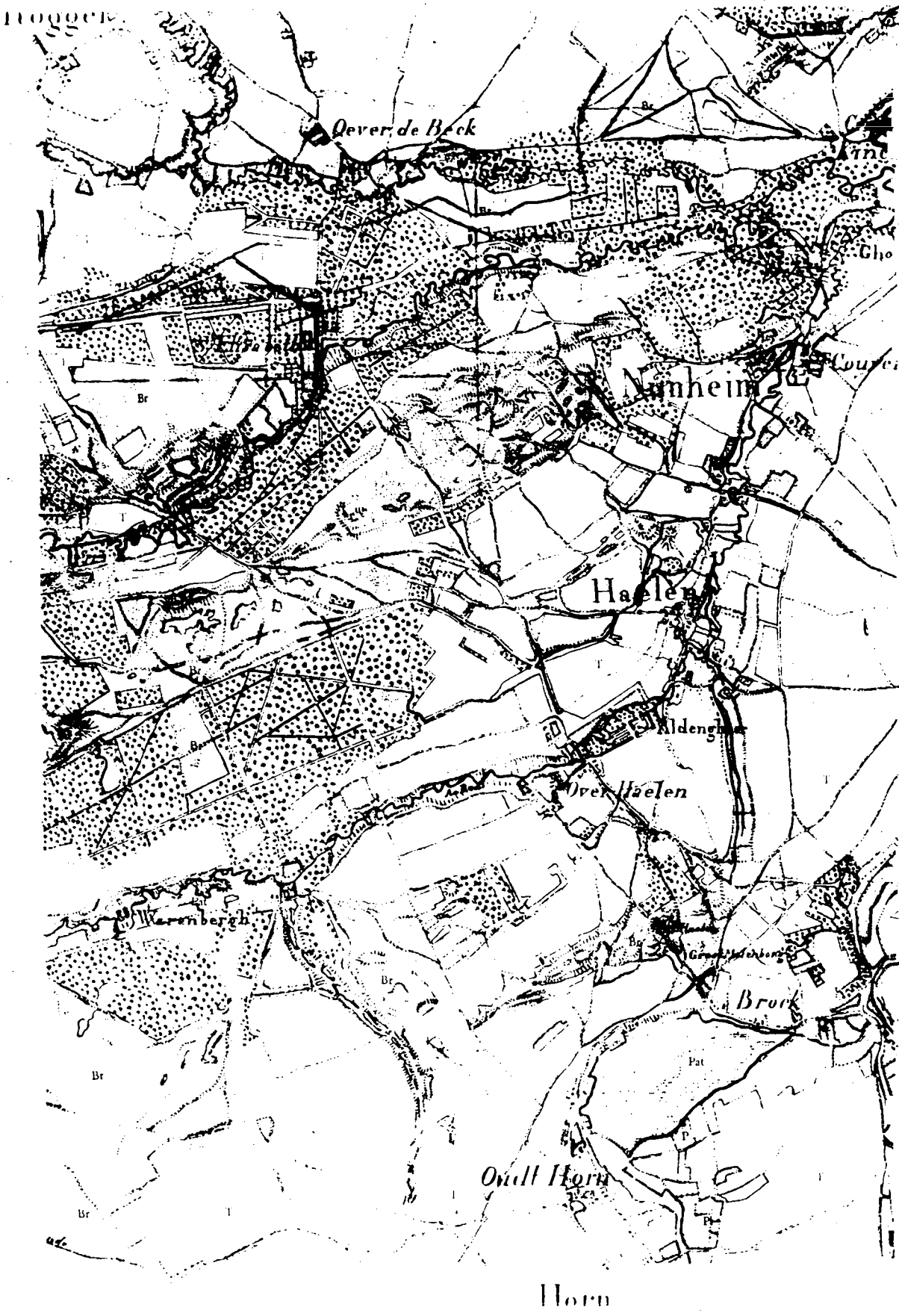
Oever de Beck
Nunheim
Haelen
Aldenghoor
Over Haelen
Warenbergh
Brock
Onell Horn
Horn

II B

PROVINCIE LIMBURG. **GEMEENTE HEIJTHUIJSEN.**

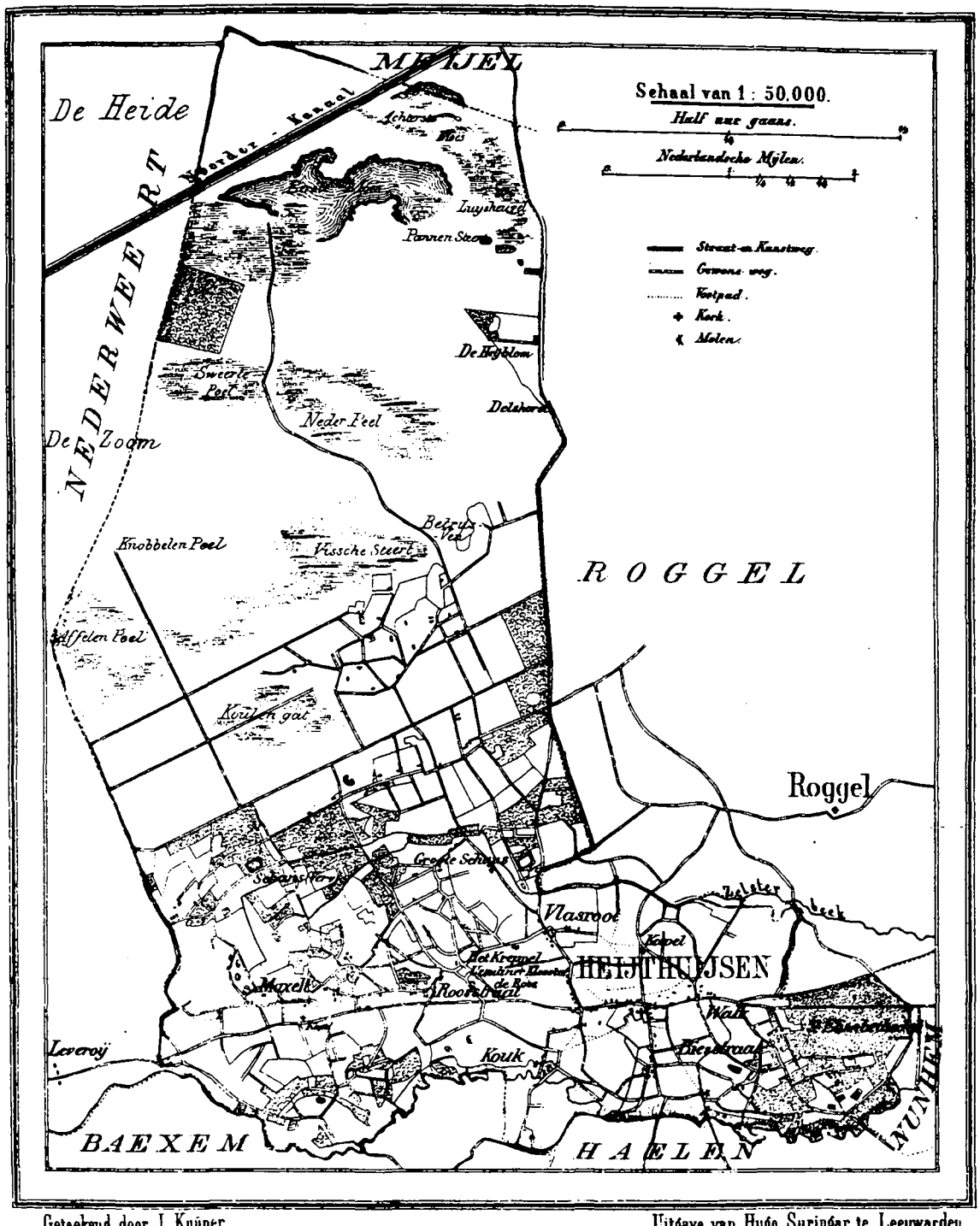

Geteekend door J. Kuijper. Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

2.932 Bunders. 1700 Inwoners.

III

726	727	728
738	739	740
745	746	747

Uitgave 1938.

Nº 739

BUGGENUM.

Verkend in 1934.

Schaal 1:25000

x = 34853.0
y = 983014

x = 34810.2
y = 1045516

Nº 727 Helden.

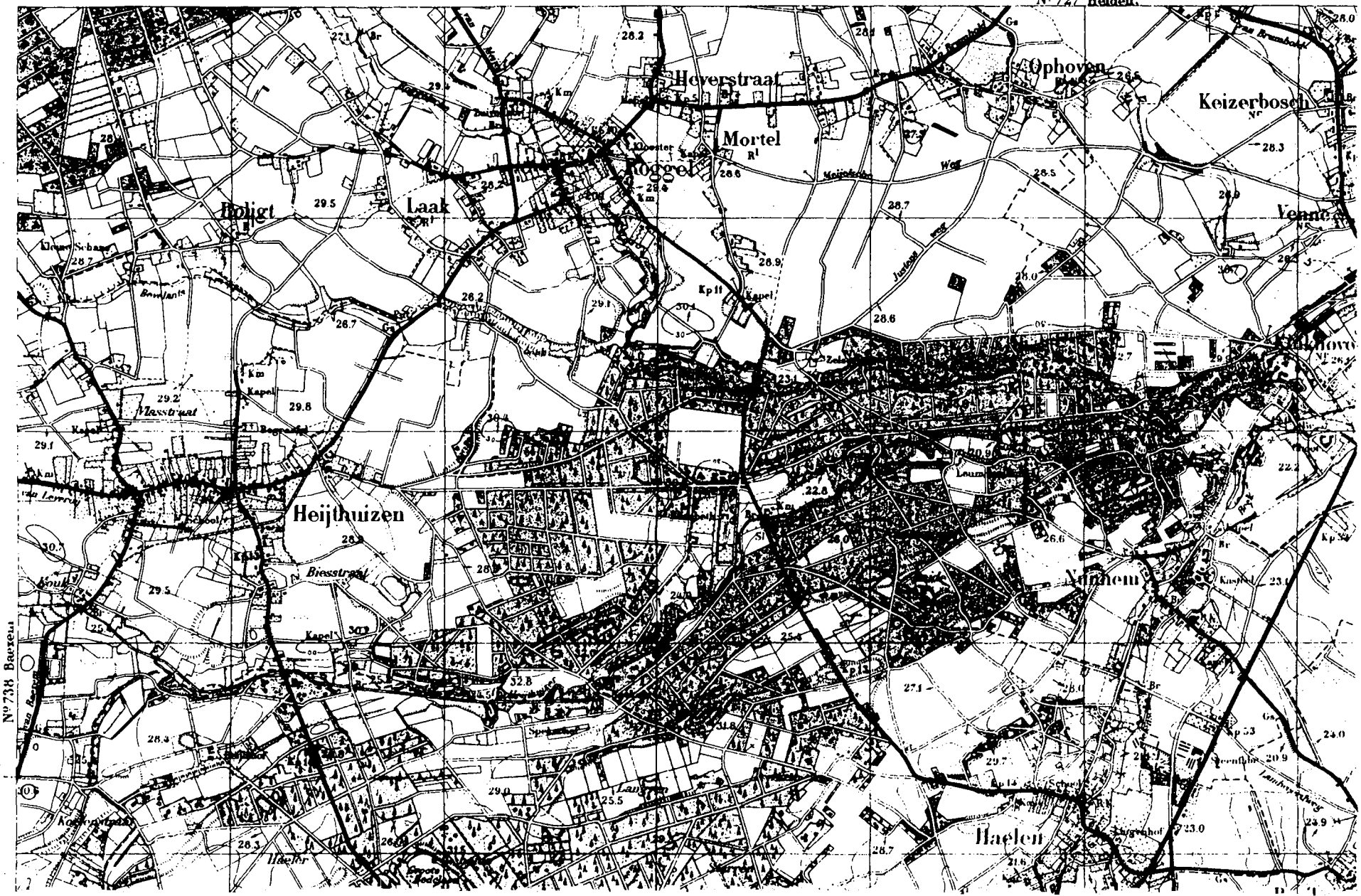

IV A

F-15

IV B

x = 24853.0 y = 98232.3	5°55'	x = 34853.0 y = 98304.4
51°15'	De coördinaten der hoeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.	51°15'
x = 24810.2 y = 104482.5	0°55'	x = 34810.2 y = 104551.6

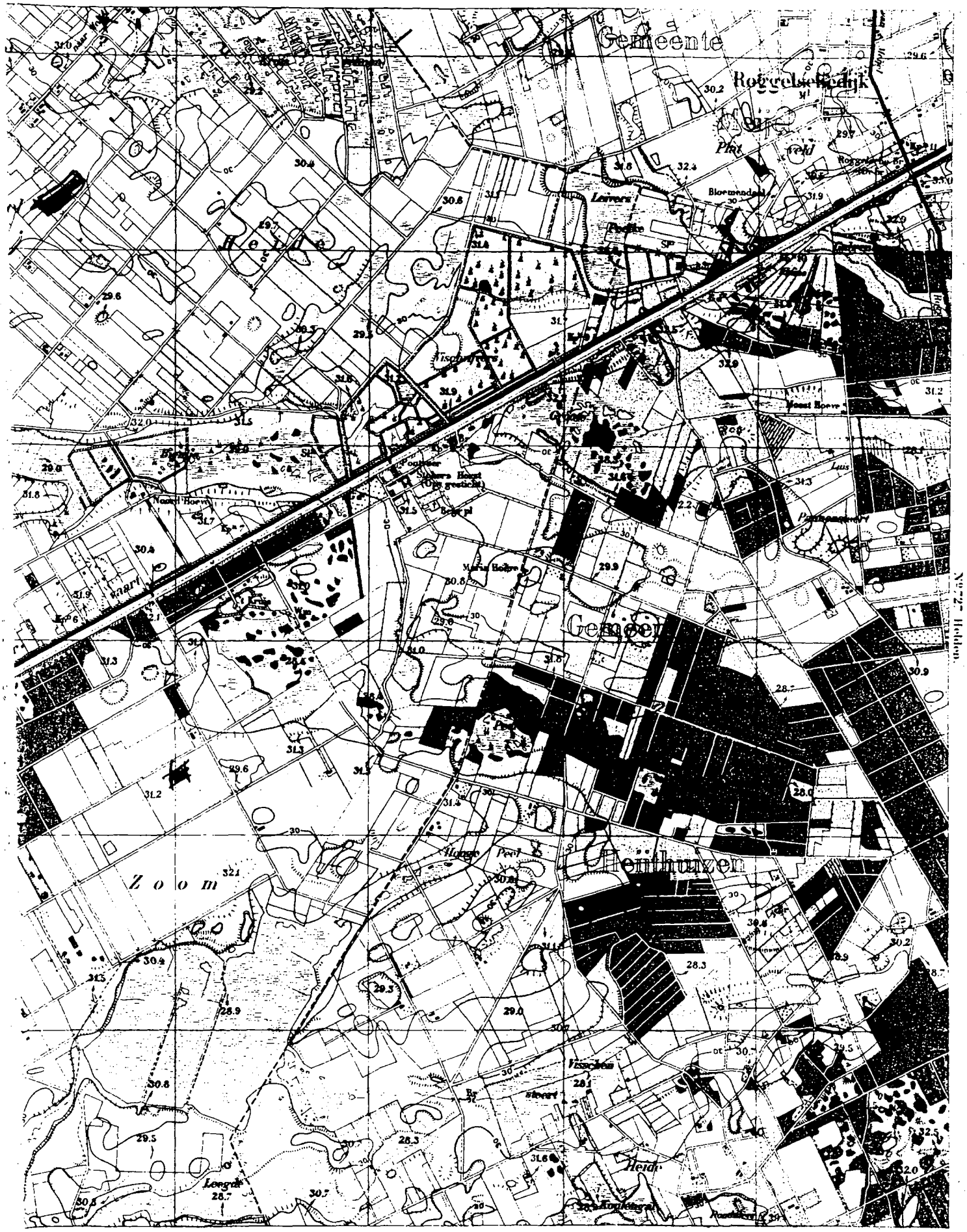

Hoogtemeting verricht in 1936.
Foto-litho.

meter.

2500 meter.

TV c

in den Staat der Nederlanden.

Topografische Dienst.

IV D

2500 2250 2000 1750 1500 1250 1000

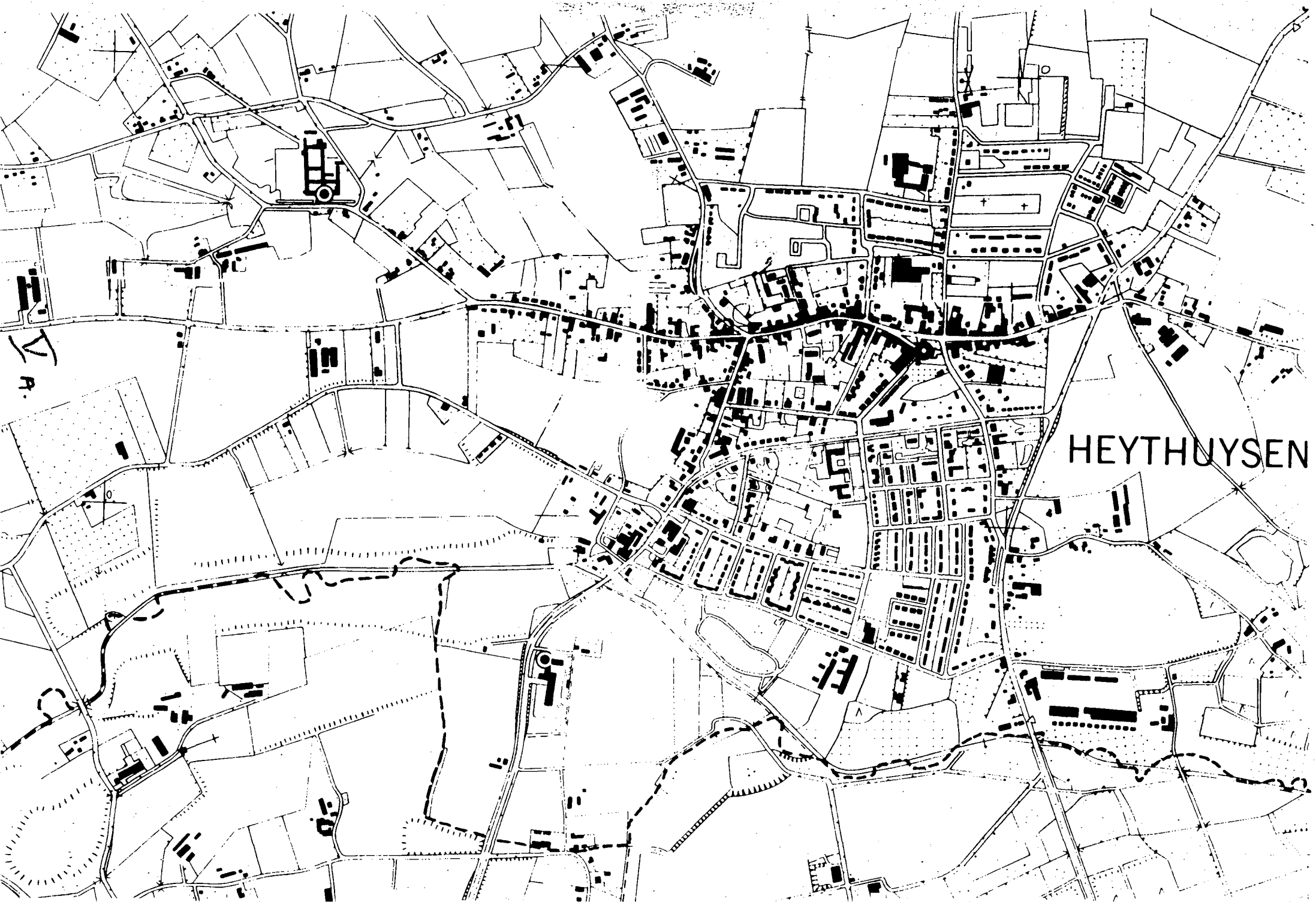
HEYTHUYSEN

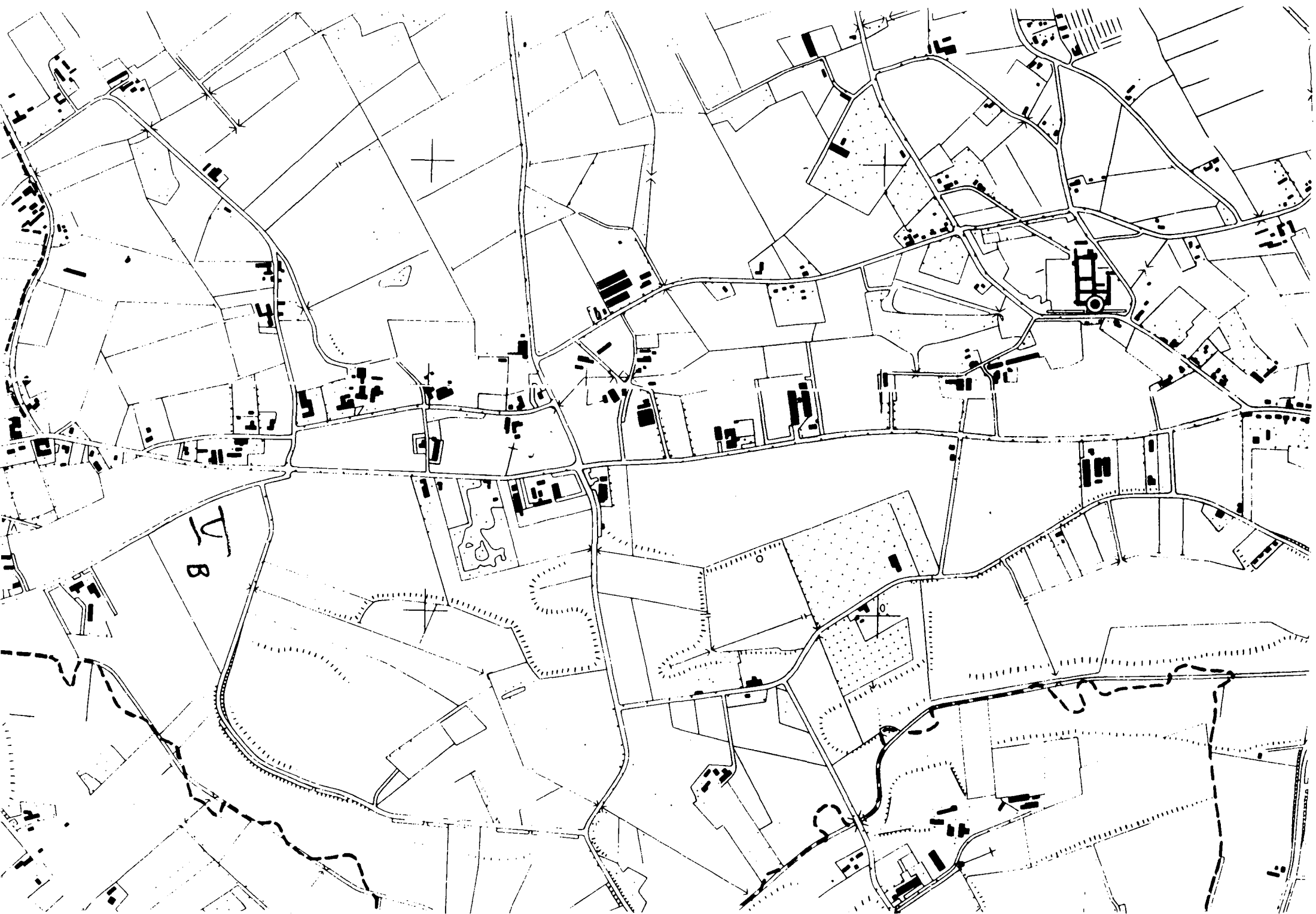
B